

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Витгенштейн Л. Культура и ценность. О достоверности / Л. Витгенштейн. – М.: АСТ, Астрель, Мидгард, 2010. – 256 с.
- Карнап Р. Значение и необходимость. Исследование по семантике и модальной логике / Карнап Р. – М.: ЛКИ, 2007. – 384 с.
- Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура / Мертон Р. К. .— М.: АСТ:АСТ Москва:Хранитель, 2006. — 873 с.
- Момджян К.Х. Введение в социальную философию . Учеб. Пособие / Момджян К.Х. - М.: Высш. шк., КД «Университет», 1997. - 448 с.
- Момджян К.Х. Социальная философия / [Электронный ресурс] / К.Х. Момджян. — // Режим доступа : http://socphil.philos.msu.ru/info/publ/momjan_3.html
- Момджян, К. Х. Кризис фрагментации в современной социальной философии [Текст] / К. Х. Момджян // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. - 2012. - N 1. - С. 61-71.
- Оганян К.М. Социальная философия / К. М. Оганян, В. П. Бранский, Ю. В. Манько. - Издательство: Петрополис, 2009. - 396 стр.
- Поппер К. Логика социальных наук / К.Поппер // Вопросы философии. — 1992. — № 10. — С. 65—75.
- Порус В. Н. Рациональность. Наука. Культура / В. Н. Порус. М. : Гриф и К, 2002. — 351 с.
- Тулмин С. Концептуальные революции в науке /Тулмин С. [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://sbiblio.com/biblio/archive/tulmin_science
- Турко О.В. Нормативність і свобода в структурі методологічного потенціалу наукового пізнання: автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. філос. н. за спеціальністю 09.00.09 – філософія науки. - Чернівці, 2007. -19 с.
- Фейерабенд П. Против метода. Очерк анархистской теории познания / П.Фейерабенд: Пер. с англ. А. Л. Никифорова. — М.: АСТ; Хранитель, 2007 - 413 с.
- Швырев В.С. Рациональность как ценность культуры. Традиция и современность/В.С. Швырев . — М.: Прогресс-Традиция, 2003. — 176 с.

SUMMARY

The article is dedicated to the problems and trends of the development of social philosophy. We consider the fragmentation of the crisis, the weakening of the principles of rationality, lack of comparative aspects in modern social and philosophical studies, the gap between social theory and practice of modern transformation of society.

В.О.ТАРАН

СУЧАСНА УКРАЇНА ТА «ІСЛАМСЬКИЙ» ФАКТОР

Аналізуючи складні соціальні процеси, що нині переживає Україна на шляху власного державо- і націобудівництва, треба враховувати вплив різноманітних факторів, що так чи інакше впливають на зміст і динаміку таких процесів. Одним із них є «ісламський» фактор, який сьогодні виступає не тільки впливовим чинником світої і європейської політики, але й все більшим «коректором» різносторонньої діяльності української держави, що потребує ретельного дослідження ісламського феномена саме в контексті українських сучасних реалій. Говорячи про них, треба зазначити, що хоча за офіційними даними в Україні мешкає приблизно 500 000 мусульман (деякі джерела наводять цифру в 1 млн і навіть більше), інтерес до ісламської проблематики на науковому рівні в Україні поки що не набув достатнього рівня. Принаймні, він більшою мірою обмежується зовнішніми «параметрами» або тим географічним і культурним простором, який безпосередньо пов'язаний з компактним перебуванням українських мусульман.

Незважаючи на появу в останні роки ряду серйозних досліджень, присвячених мусульманській культурі та ісламській проблематиці в Україні, зокрема І.Абдуллаєва [1], Н.Абдульвапова [3; 4], О.Гайворонського [7], О.Мавріної [15], І.Храпунова [23], Е.Челебі [13] та ін., їх кількість є явно

недостатньою. Більше того, необхідне не тільки об'єктивне висвітлення актуальних проблем мусульманського світу, релігійно-світоглядних основ його існування, специфіки взаємодії з іншими цивілізаційними світами, але й знайомство широких верств населення з взірцями мусульманської духовної культури, що потребує перекладу кримськотатаромовних, арабомовних, перськомовних, турецькомовних тощо першоджерел на українську мову. При цьому треба виходити з того, що сучасна Україна належить до групи європейських країн, що мають власне корінне мусульманське населення. А отже, історія появи і поширення ісламу на території України потребує більш поглибленого вивчення.

Виходячи з цього, метою даної статті є спроба привернути увагу читача саме до історичних передумов виникнення ісламу на українських землях. Завдання статті автор бачить у тому, щоб простежити долю українського мусульманства в контексті тих історичних подій, що характеризують розгортання української історії і сучасності.

Як свідчать історичні факти, поширення ісламу на українських землях – це закономірний процес, обумовлений розміщенням України на рубежі великих цивілізацій – мусульманської і християнської, а також складним етнічним складом її населення, частина якого сповідує іслам.

Іслам на теренах України нараховує більш ніж тисячолітню історію. Існує стародавня легенда про те, що іслам на території України, а саме - на Кримському півострові, поширювався ще сподвижниками Пророка Мухаммада Газі Мансуром і Маликом Аштером. Останні відвідали цей регіон у VII столітті від Різдва Христового, розповсюджуючи ідеї ісламу, загинули в бою і були поховані поблизу Бахчисараю. До речі, легенди, пов'язані з їх життям і діяннями з часом отримали суфійське трактування, були засвоєні суфійським середовищем і стали надбанням суфійської історії Криму (суфізм — містичний напрямок в ісламі, що виник у VII—VIII ст. і увібрав у себе елементи стародавніх вірувань і культів Сходу, античних і християнських переконань).

Існують цікаві дані про період перебування на території сучасної України у VIII ст. аланів, які, як відомо, в етно-культурному плані представляли досить складне індоєвропейське утворення, де маргінальність виступала домінантною ознакою етногенези [5]. Сповідуючи в цілому християнство, вони разом з тим ховали своїх померлих за мусульманським звичаєм.

Водночас неможливо однозначно вказати дати розповсюдження ісламу в Україні. Ісламізація частини населення України у загальноісторичній перспективі виглядає як поступовий, поволі наростаючий процес. У IX-XI ст. Київську Русь часто відвідували арабські купці, історики та географи. Завдяки працям ібн Даста, ібн Хаукаля, ібн Якуба, аль-Масуді, ібн Фадлана, Міскавайга, ібн Хордадбега, аль-Ідрісі до нас дійшло чимало відомостей про стародавніх слов'ян, їхню ментальність, побут, релігію, державний устрій та культуру загалом [22]. Численні археологічні знахідки (зокрема, арабські монети того періоду) вказують і на існування розгалужених торгівельних зв'язків між Київською Руссю й державами мусульманського світу. Певний час у Києві навіть була колонія мусульманських купців. А це свідчить про наявність тісних торгівельних, дипломатичних та культурних зв'язків між слов'янським і арабським світом. Про знайомство на Русі з ісламом вказує і відома легенда про «вибір віри» князем Володимиром у X століття. Тим більше, що і сам Володимир, виходячи із особливих стосунків з Волзькою Булгарією, певний період явно симпатизував ісламу. Про це ми дізнаємося із спогадів аль-Марвазі, датованих 1120 р., на які, у свою чергу, посилається О.Пріцак – видатний американський і український історик і сходознавець XX ст. у своїй роботі «Походження Русі» [21].

Про присутність ісламської общини в Криму у XIII столітті свідчать повідомлення про будівлю у 1222 році у м.Судаку турками-сельджуками мечеті та появи трохи згодом поетичного твору Махмуда Кирилми «Юсуф і Зеліха» [2]. Показово, що саме XIII ст. представляє цілу епоху в історії суфізму, яка характеризується формуванням розгалуженої організаційної структури і створенням численних суфійських братств – терикатів. У середині XIII ст. в результаті масових переселень, пов'язаних у першу чергу з татаро-монгольським просуванням на Захід, Крим стає ареною бурхливих процесів, що мали безпосереднє відношення до суфізму. У цей час півострів заповнили представники різних дервішеських груп, що об'єднували релігійно-містичний рух бабаї і переміщувалися з території Середньої Азії, а також Афганістану і Іраку. Ці процеси знайшли відображення, зокрема, у творі турецького поета XV ст. Ебу-ль-Хайра Румі – «Сказання про Салтука» [9], який розповідає про процес мусульманізації Анатолії, Румелії, острова Крит і Криму. Головним героєм твору є один із найбільш відомих представників руху «бабаї», яскравий послідовник шейха

Ахмеда Есеві – Сейїд Сари Салтук Баба. З іменами Салтук Баба, Барак Баба та інших представників релігійно-суфійського руху бабаї асоціюється не тільки розповсюдження ісламської віри, але й становлення на півострові мусульманських наук. Цікаво, що ці події відбуваються під час правління в Золотій Орді молодшого брата хана Батия (Бату) – хана Берке, який приймає іслам у бухарській обителі суфійського шейха Сайфаддіна Бахарзі, який був учнем засновника одного з найбільш популярних суфійських орденів – ордену кубраві – Наджмаддіна Кубра, котрого бухарці прозвали «шейхом усього світу». Про входження Криму у другій половині XIII ст. в ареал розповсюдження ісламу і, зокрема, суфізму, про перебування тут шейхів, свідчать і дані епіграфіки. На численних надмогильних пам'ятниках нинішнього Старого Криму, що датуються XIII – XV ст., присутні десятки назв міст, які у золотоординські часи були важливими центрами мусульманства, зокрема, суфізму: Бухара, Кон'я, Тебріз, Ербіль, Алеппо та ін.[4].

Отже, як бачимо, чималу роль у становленні ісламу в Україні відіграла й Золота Орда (одна із літніх ставок Абдаллах-хана – нащадка хана Узбека, що розповсюдив іслам в Орді, була знайдена на території Попаснянського району Луганської області і датується XIV ст. [15]). Спочатку верхівка, а потім і татарські воїни цього потужного державного утворення прийняли іслам, і у 1313 році він став державною релігією. Саме з Ордою пов'язано чимало державотворчих процесів на Кримському півострові, які в підсумку завершилися створенням у середині XV ст. високорозвиненої мусульманської держави - Кримського Ханства (1449 р.), що проіснувало до 1783 року. Її виникнення пов'язане з ім'ям Хаджі-Гірея. За формою державного правління Кримське Ханство було станово-представницькою обмеженою монархією. Хан, який стояв на чолі держави, володів широкими повноваженнями. Разом з тим його влада обмежувалася вищим колегіальним органом – Діваном та муфтієм (головою мусульманського духовенства), який виконував роль своєрідного контрольно-наглядового органу, спостерігаючи за діями та рішеннями хана щодо їх відповідності нормам ісламу. До складу нової держави увійшла більшість земель Криму та степові райони Причорномор'я, Приазов'я та Прикубання. Столицею Кримського ханства став Бахчисарай («місто-сад»). Цікаво, що Бахчисарайський палац, важлива пам'ятка архітектури XVI ст., був збудований італійцем Фіоравенті. Тим самим, який будував московський Кремль. На жаль, у 1475 р. Крим потрапив у залежність від османської Туреччини.

У намаганні протистояти останній Гіреї не раз зверталися за допомогою до українського козацтва, як то було у подіях 1624-1629 рр., так само як і Богдан Хмельницький, потребуючи досвідченої кримськотатарської кавалерії для боїв із польським кінним військом, навесні 1648 р. уклав з Іслямом III Гіреєм угоду про спільну боротьбу проти Польщі. До речі, й Конституція гетьмана Пилипа Орлика (1710 р.) наголошує на необхідності відновлення побратимських стосунків і з Кримською державою для збройного об'єднання і скріплення вічної дружби, щоб надалі сусідні землі, зауваживши це, не намагалися зухвалим нападом у спину покорити собі Україну, а навпаки – самі побоювалися нападу [20]. Щоправда, це в цілому не покращує загальну атмосферу драматизму і навіть трагізму, яка в силу різних причин, у перше чергу політико-економічних, географічних та військово-стратегічних, характеризує відносини між Кримським Ханством і його північними сусідами протягом XV-XVIII ст. А боротьба за Крим між Турцією і Росією врешті-решт закінчилася приєднанням Криму до Російської імперії. Разом з тим само існування Кримського Ханства обумовлювало посилення контактів на різних рівнях – політичному, дипломатичному, економічному, торгівельному, військовому, духовному тощо – між ісламським і християнським світом. Роль України тут є особливою, оскільки вона мала безпосередній кордон з Кримським Ханством, а крім того була транзитною територією у стосунках між Кримом, з одного боку, та Московією, Польщею, Литвою й іншими європейськими країнами, з іншого. Взагалі період XVII—XVIII ст. відзначений навіть певною татарсько-козацькою акультуризацією. Показником її може бути не тільки впадаюча в око схожість у таких звичаях, як гоління голови і бороди, у вбранні, зброї та інших об'єктах матеріальної культури, в їжі і навіть тактиці степового кінного бою, але і в збільшенні випадків переселення козаків у Крим, а татар у Січ (про те, що серед козаків було багато татар, вказують їхні імена, що збереглися в джерелах). Слід також зазначити, що і релігійні відміни не являли собою якоїсь стіни. Якщо до XVIII ст. обопільне переселення носило поодинокий характер, то з названого періоду значна кількість козаків назавжди залишалась у мусульманському світі, який прийняв їх. Особливо значними відходи були в післяполтавський період і у 1770 р., після остаточного розгрому козацької республіки російськими військами.

Із татарського середовища походить і перше мусульманське населення Західної України, Татари з'явилися тут наприкінці XIV ст. Відомо, що то були воїни хана Тохтамиша. Натерпівшись від міжусобиць у Золотій Орді, вони пішли на службу до литовського князя Вітовта. Той гостинно прийняв татар, призначив їх до себе на військову службу, виділив хороші землі на теренах Великого князівства Литовського, зокрема й на Волині та Галичині. Так, у XIV ст. татари вже проживали у Львові, маючи там чималу громаду та навіть мечеть. Татари своїй новій батьківщині служили вірно, хоробро боролися за Вітовта і навіть називали його своїм ханом. Значну роль відіграли татарські воїни у розгромі Тевтонського ордена у 1410 році під Грюнвальдом. Показово, що чисельність послідовників ісламу на цих землях поступово збільшувалась, у тому числі за рахунок прибуття представників інших мусульманських народів – арабів, персів, турків. Згодом татарсько-мусульманські колонії з'являються також у володіннях Василя-Костянтина Острозького (особливо після битви під Вишівцем 1521 р.) – в Острозі, Полонному, Старокостянтиніві та інших містах. До прикладу, із середовища західноукраїнських татар походив Агатангел Кримський (1871 – 1942 рр.), видатний вчений, педагог і громадський діяч, знавець 60 мов, засновник українського сходознавства, один із засновників Української Академії наук, репресований радянською владою.

На початку XVII століття в Речі Посполитій почався наступ на культурну і духовну своєрідність місцевих татар, з'явилися обмеження у виборчому праві, будівництві мечетей і навіть у побуті. Саме тоді більшість татар були асимільовані, втратили свою мову, імена та прізвища змінювалися на польські або литовські. Багато з них прийняли християнську віру.

У 1672 році Османська імперія відвойовує в Речі Посполитій велику частину Поділля, утворивши т.зв. «Каменецький еялет». Майже 30 років турецького панування залишили свій слід і до наших часів. Так, збереглися залишки мечетей у Кам'янці-Подільському, Шаргороді та Меджибожі. І хоча ознайомлення українців із ісламом значним чином проходило за умов збройних конфліктів, на тлі цих протистоянь відбувався процес невинного культурного обміну, який розширював горизонти українського світогляду.

Після завоювання Кримського Ханства Російською імперією наприкінці XVIII ст. і фактичної ліквідації Кримської держави, до речі, старшої за Московії, почалися систематичні утиски ісламу і мусульман, що поступово послабило позиції "релігії Пророка" в Криму. Мусульмани Криму почали вимушено покидати свою історичну Батьківщину і їхати до Туреччини та інших країн світу. З 1783 до 1917 р. з Криму емігрувало майже 4 млн мусульманського населення. За часів панування Російської імперії провадилася послідовна політика знищення основ мусульманської цивілізації Криму. Зруйновано або перетворено на казарми більше як 900 мечетей, а чимало мусульманських вчених були фізично знищені. У 1833 р. сталася трагічна для культури мусульман подія — організоване з ініціативи влади масове спалення старовинних кримськотатарських книг (друге було в 1929 р.). Згодом Росія створила спеціальну адміністративну інституцію – Таврійське магометанське духовне правління, що мало забезпечити контроль над численним мусульманським населенням, причому не тільки Криму, але й тих південних територій, де компактно проживали мусульмани. Проте, Росія неухильно дотримувалася принципів, згідно яких іслам розглядався як другорядна і небажана релігія, а духовне керівництво мусульман, його призначення і діяльність підпадали під жорсткий контроль російської адміністрації.

Подальше поживлення релігійного та культурного життя в Криму пов'язують із діяльністю Ісмаїла Гаспринського (1851 – 1914 рр.) та ряду інших активістів. Саме зусиллями Ісмаїл-бея Гаспрали в Криму творилася релігійно-культурна реформа, наслідком якої мало стати те, що тепер називають європейським ісламом. Він налагодив масове друкування Корану, тиражі якого поширював серед тюркомовного населення Російської імперії та за кордоном. У 1881 р. Гаспринський видає книгу "Російське мусульманство", а з 1883 р. — газету «Терджиман» («Перекладач»; перший мусульманський щотижневик у Російській імперії) з додатками «Алем-і-нісван» («Жіночий світ») та «Алем-і-суб'ян» («Світ дітей»); пізніше — газету «Міллет» («Нація»), в яких відстоює ідеї поєднання ісламу із світським життям на європейський кшталт. Гаспринському належить утопія про створення в Європі високорозвинутої мусульманської країни, яка б поєднала духовні цінності ісламу з європейським гуманізмом. Його учнями та послідовниками зроблено спробу інтегрувати ідеї Ісмаїл-бея Гаспрали в цілісне культурологічне вчення — джидадизм. Діяльність Ісмаїл-бея Гаспрали значною мірою сприяла збереженню національної гідності кримськотатарського народу, послабляла історично зумовлену недовіру між цим народом та українцями.

Економічний розвиток європейського півдня Росії протягом XIX ст. призвів до масової міграції, що зумовило розселення на українських землях представників народів, котрі традиційно сповідують іслам. Показово, що значна кількість робочої сили завозиться з російського Поволжя — головним чином татари з Пензенської губернії. У результаті в промисловому поясі України — на сході та півдні формується своєрідна діаспора тюркомовних народів в Україні. Посиленню подібних процесів сприяють і наслідки військових дій Росії на Кавказі, які призвели до поповнення українського мусульманського населення репатріантами кавказького походження. Найвідомішим серед них є, безумовно, славнозвісний імам Шаміль. Герой національного опору чеченського й дагестанського народів, він був суфійським учителем, належав до тарикату "Накшбандія". В державі, яку він створив і яка короткий час існувала, Шаміль прагнув поєднати вимоги шаріату та місцевих традицій. Після визнання своєї поразки у війні з Росією він за наказом імператора протягом двох років (1868 – 1870 рр.) жив у Києві. Разом із збільшенням кількості представників ісламських народів на території України починають активно розвиватися мусульманські громади у таких великих українських містах, як Одеса, Київ, Харків, Катеринослав, Запоріжжя, Миколаїв, а також за кордонами Російської імперії — у Львові та в ін. Мабуть, визнаючи наявність такого процесу, царський уряд змушений був дозволити мусульманам мати свої мечеті (але в обмеженій кількості). Тому найчастіше мусульмани, крім мечетей, мали ще й молитовні будинки. Так, наприклад, на Донеччині на початок XX ст. функціонувало дві мечеті — в м. Луганську та Макіївці, а в поселеннях — ще кілька молитовних будинків. У м. Києві татари жили на Подолі, Лук'янівці, у Святошині. На вул. Мирній стояв молитовний будинок. В Києві було дозволено мати 2 мусульманських кладовища. Про масштаби поширення ісламу говорить і той факт, що до Жовтневої революції третина населення Криму сповідувала Іслам [11].

Революційні події в Росії 1917 року сприяли активізації політичної свідомості кримськотатарського населення. Так, у листопаді 1917 р. І-й Курултай кримськотатарського народу проголошує створення Кримської Народної Республіки, уряд якої очолив Номан Челебіджихан — політик, громадський діяч, поет, просвітник, перший муфтії мусульман Криму, - людина прогресивних, демократичних поглядів. «Наше завдання, — говорив він, — створення такої держави, як Швейцарія. Народи Криму є прекрасним букетом, і для кожного народу потрібні рівні права й умови, бо нам іти пліч-о-пліч». На жаль, 26 січня 1918 року більшовицькі озброєні загони повалили Кримськотатарський уряд, а його очільника було заарештовано і розстріляно [10].

Взагалі відносини більшовизму до ісламу та ісламського населення носили суперечливий характер. З одного боку, більшовики намагалися представити себе визвольниками від національно-релігійного гнобління мусульман, але з іншого, більшовицька доктрина прагнула замінити собою релігію, мінімізувати іслам у житті кримських татар, виховати нове покоління молоді — свідомих комсомольців. Середина 1920 років відрізнялася певним послабленням негативної дії держави. Одна з причин була в тому, щоб в рамках політики коренізації не стимулювати невдоволення і супротив зі сторони кримських татар. У 1928 році у Криму функціонували 495 мечетей, нараховувалося 546 служителів культу, діяло 7 шкіл з вивчення Корану. Однак із встановленням комуністичної влади в Криму розпочався масований наступ на релігію, зокрема й на іслам як духовну основу національної самосвідомості кримськотатарського населення, що заважало реалізації основних засад національної і релігійної політики СРСР.

Більшовицька пропаганда прямо пов'язувала відданість ісламові з «соціалістичною несвідомістю» та «буржуазними передсудами». Віруючих примушували на відступництво від віри батьків, вони жили в очікуванні репресій. Було створено штучні умови для припинення організованої діяльності мусульманських громад. Протягом 30-х років весь мусульманський актив репресовано, розстріляно або вислано майже все мусульманське духовництво, причому під приводом того, що вони буцімто очолили націоналістичні рухи після «знешкодження» їхніх політичних керівників. У той же час насильницьки зачинялися мечеті, руйнувалися або прилаштовувалися під склади, майстерні, гаражі тощо, безжалісно знищувалася самотутня мусульманська цивілізація Криму: ліквідовано писемність, заборонено до вжитку арабську графіку, збиралися й знищувалися книги, скасовано систему мусульманської освіти, заборонено суд за шаріатом. Репресивні заходи з боку радянської влади завершилися трагічними подіями депортації в 1944 році. Так, 11 травня 1944 р. Державний Комітет Оборони за вказівкою Й.В. Сталіна постановив виселити 188,6 тис. кримських татар, 14 тис. греків, 12 тис. болгар, 11 тис. вірмен з Криму в Середню Азію, Казахстан та Сибір. Розпочалися

депортації та репресії проти народів і навіть Указ про реабілітацію 1967 р. не дав можливості кримським татарам повернутися на Батьківщину. Показово, що перепис 1959 р. не зафіксував кримських татар в Україні взагалі. Лише після 1970 р. вони знов з'являються в Криму і їх чисельність починає поступово збільшуватися: у 1970 р. їх вже налічувалося майже 3,6 тис. чол., в 1979 р. — 6,6 тис., у 1989 р. — 46,8 тис., у 1990 р. — 83,1 тис.; у серпні 1991 р. — 142,2 тис. [8]. Результатом діяльності радянської влади стало те, що релігійне життя мусульман в Україні було повністю придушено. Згідно зі звітами уповноважених у справах релігійних культів з кінця 40-х років і аж до кінця 80-х років в Україні не було жодної мусульманської громади або ж зареєстрованої групи мусульман.

Отже, до кінця 80-х років минулого століття іслам в Україні був цілком підпільним явищем. Лише у зв'язку із проголошенням незалежності мусульмани України знову отримали широку свободу для релігійної активності, а кримським татарам була надана можливість повернутися із міст заслань на свою історичну Батьківщину. Зараз, згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, чисельність кримсько-татарського населення в Україні становить 248,2 тис. осіб (12% загальної чисельності населення АРК і 0,2% населення Херсонської області) [19]. Вони зберегли своєрідну культуру і мову - 92 % населення вважають рідною мову своєї національності. Не змінили вони і своєї релігійної орієнтації – ісламу. Татари, вихідці з Поволжя, становлять в країні понад 70 тис. осіб і проживають переважно в Криму, Донецькій, Запорізькій, Луганській областях.

Говорячи про іслам, то нині він розповсюджений на всій території України, а не лише у місцях компактного проживання мусульман. Мусульмани України не мають єдиного координаційного центру, на сьогодні офіційно діють п'ять зареєстрованих центрів. Наявність такої кількості духовних центрів обумовлена етнічним складом останніх, адже їх можна охарактеризувати так: Духовне Управління мусульман Криму (ДУМК) – кримські татари, Духовне управління мусульман України (ДУМУ) – кавказці (дагестанці, чеченці тощо), кримські та поволзькі татари, пакистанці, афганці, араби (ліванці, тунісці тощо), етнічні росіяни та українці, Духовний Центр мусульман України (ДЦМУ) – поволзькі татари, “Київський муфтіят” – казанські та поволзькі татари, Духовне Управління мусульман України “Умма” (ДУМУ “УММА”) – араби (палестинці, йорданці тощо), узбеки та етнічні українці й росіяни. Українські мусульмани об'єднані у 1135 зареєстрованих та незареєстрованих релігійних громад у різних областях країни. Це здебільшого суніти ханфітського напрямку. Окрім перерахованих вище мусульманських духовних центрів, ще існує значна кількість громадських організацій, які несуть іслам в українське суспільство. Серед цих організацій існують студентські об'єднання, земляцтва та громадські організації. Найбільшою з останніх є Всеукраїнська асоціація громадських організацій “Альраїд”, що займається переважно культурно-просвітницькою та добродійною діяльністю, надаючи допомогу громадянам України, незалежно від їхньої національності й віровизнання [6].

Усе повнішим стає нині релігійне життя мусульман України: діє Ісламський університет (Київ), виходять газети “Мінарет” та “Аль Баян”, відкрито Ісламський громадський культурний центр (Київ), Донецький центр ісламу. За останні роки значно зросла кількість мечетей в Україні. Так, були побудовані мечеті в Торезі (2000 рік), Шахтарську (2001 рік), Свердловську (2002 рік), Алчевську (2003 рік), Горлівці, Стаханові, Маріуполі (2007 рік), Антрациті, Брянці, Луганську (2010 рік). У грудні 2011 в столиці України відкрилася одна з найбільших у Європі мечетей «Ар -Рахма».

Разом із подальшим укоріненням мусульманства на території України «ісламський» фактор починає відігравати все більш помітне місце в духовному, культурному, соціальному, політичному житті українського народу. Треба відзначити особливу роль українських мусульман у сучасних державотворчих процесах в Україні. Так, кримські татари активно підтримали проголошення української державності у 1991 році. І сьогодні, в умовах складних соціально-політичних процесів у Криму, вони продовжують залишатися прихильниками української державності у протистоянні з антиукраїнськими силами, її стратегічного курсу на євроінтеграцію. Так, 26 жовтня 2013 р. на сесії Курултаю кримського народу кримські татари рішуче виступили за підписання угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом [14]. А це потребує і відповідного ставленні до них з боку українських державницьких інститутів.

У зв'язку з цим ще одна сторона питання – спекуляція на ісламській проблематиці, яка сьогодні активно використовується певними клановими і політичними колами для перерозподілу власності, для дестабілізації політичної ситуації в Україні, для дискредитації її державної політики та

міжнародного іміджу, особливо в контексті євроінтеграційного процесу. І тут доречно послатися на думку В'ячеслава Шведа, віце-президента Українського центру ісламознавства, який, коментуючи нещодавно піднятий в ЗМІ антимусульманський шум, пов'язаний з ототожненням діяльності певних екстремістських ісламістських угруповань з ісламською вірою в цілому, називає його не інакше як «масштабно організовану ідеологічну та пропагандистську кампанію, яка розгортається останнім часом проти України» [18]. Своє ставлення до цієї проблеми висловив і муфтії ДУМУ «Умма» Саїд Ісмагілов, який зазначив, що тема «ісламського екстремізму» штучно роздута ЗМІ з нічого, в результаті може привести до ворожих дій проти мусульманства в цілому і українських мусульман, зокрема [12].

Тож, мусульманська спільнота в Україні розвивається, що тягне за собою і необхідність вирішення на рівні держави ряду проблем, зокрема координації діяльності мусульманських духовних центрів, наданні допомоги у розвитку традиційного ісламу та протидії поширенню діяльності екстремістських структур, будівництві нових культових споруд та інфраструктури для відправлення культурних потреб, створенні халяль-промисловості, що виготовляє продукцію, яка відповідає вимогам Шаріату, підготовки висококваліфікованих кадрів священнослужителів, розширенні умов для вивчення арабської та рідної мови, ознайомленні з ісламською культурою, розвитку ісламських ЗМІ в Україні, що дасть можливість розкрити духовно-етичні, гуманістичні цінності Ісламу тощо. З іншого боку, треба стимулювати участь представників мусульманської громади у вирішенні загальнонаціональних політичних і економічних програм української держави, популяризувати і розповсюджувати серед них знання про історію й особливості української культури як переважно християнської і європейської за своєю сутністю, залучати до оволодіння української державної мови тощо. Усе це дозволило б реалізувати ефективну політику інтеграції мусульманського населення в українське суспільство при збереженні його релігійної ідентичності, повніше задіяти потенціал ісламу у розвитку України.

У зв'язку з цим доречно послатися на позитивну практику діяльності Федерації мусульманських організацій Європи, що працює у тісній взаємодії з Європейським союзом у справах фетв і досліджень. Створена у 1989 році із центральним офісом у Бельгії, федерація об'єднує мусульманські організації 28 європейських країн. Серед головних завдань Федерації – консолідація європейських мусульман, захист їхніх прав, відстоювання позитивного образу ісламу в очах європейців, а також допомога державним структурам і громадським організаціям у вирішенні завдань інтеграції мусульман у європейське суспільство. Ідеологічна платформа Федерації оснований на визнанні багатонаціонального, багатоконфесіонального, багатокультурного характеру Європи. Федерація сповідує концепцію «васатій» - ісламської серединності, збалансованості, помірності і централізму. Такий метод переломлення ісламу дозволяє Федерації консолідувати більшість європейських мусульман на спільній роботі з перетворення ісламу у складову європейської цивілізації [24].

Отже, посилення ролі «ісламського» фактора в різних аспектах соціально-політичного і культурного життя українського суспільства потребує подальшого науково-теоретичного дослідження цього феномена не тільки в його сутнісному визначенні як одного з проявів світової культури, але й у контексті українських реалій. Це особливо важливо з урахуванням необхідності формування стратегії розвитку українського соціуму, української культури, що має інтегрувати в собі особливості культур представників різних національних меншин, які традиційно мешкали і мешкають в Україні, а також тенденції полікультуризації, що, створюючи нову модель розвитку людства [17], спостерігається у сучасному європейському світі, до якого рухається наша країна.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллаев И. Ислам и крымские татары // Голос Крыма. – 2001. – 30 ноября, 7 декабря, 21 декабря;
2. Абдульваап Н. Крымскотатарская литература XIII–XIX вв. / Очерки истории и культуры крымских татар / Под ред. Э.Чубарова. – Симферополь, 2005. – С.164-168;
3. Абдульвапов Н. Актуальные проблемы изучения суфизма в Крыму // Ученые записки ТНУ. – Симферополь. – 2005. – Т.18 (57). – № 3: Серия «Филология». – С. 179-192;

4. Абдульвапов Н. Суфізм і початковий етап активного розповсюдження ісламу в Криму // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=religion&id=234;
5. Бубенок О. Алани-аси у складі середньовічних етнополітичних об'єднань євразійського степу. – Автореф. на... докт.істор.наук за спец. 07.00.02 – Всесвітня історія. – К.: Інститут сходознавства ім.А.Кримського НАН України, 2006. – 24 с.;
6. Всеукраїнська асоціація громадських організацій "Альраїд" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Всеукраїнська_асоціація_громадських_організацій_«Альраїд»;
7. Гайворонский О. Мелек-Аштер. Полководец Халифата и покровитель Эски-Юрта // Полуостров. – 2004. – № 26. – 2-8 июля;
8. Грач Л. Крымская автономия — ответ на вызов исторического периода. — Симферополь: Б. И., 2001. — 6 с.;
9. Джавелидзе Э.Д. У истоков турецкой литературы. П. Юнус Эмре. – Тбилиси, 1985.
10. Іслам в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://islam.in.ua/4/ukr/full_articles/6998/visibletype/1/index.html;
11. Іслам і мусульмани в Україні: від появи до сьогодні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://islam.in.ua/4/ukr/full_articles/6094/visibletype/1/ForceParentID/6094/TemplateName/articles_print/ParentIndexName/articles_id/index.html;
12. Ісламофобія на українському ТБ роздуває міжконфесійну неприязнь // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://islam.in.ua/3/ukr/full_news/13586/visibletype/1/index.html;
13. Книга путешествия. Турецкий автор Эвлия Челеби о Крыме (1666-1667 гг.) / Перевод и комментарии Е.В.Бахревского. – Симферополь, 1999. – 142 с.;
14. Крымские татары высказались «за» ассоциацию Украины с ЕС // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.mail.ru/inworld/ukraine/global/112/politics/15377058/>;
15. Літню ставку хана Золотої Орди знайшли на Луганщині / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://1tv.com.ua/ru/news/2013/08/30/44623>;
16. Мавріна О. Кримське ханство як спадкоємиць Золотої Орди (Улусу Джучі): Текст / О. Мавріна // Україна – Монголія : 800 років у контексті історії: зб. наукових праць / РАР України; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. – К., 2008. – С. 27 – 35;
17. Мусульмани в Україні: відродження у контексті євроінтеграції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://islam.in.ua/4/ukr/full_articles/3970/visibletype/1/index.html;
18. Навіщо вигадувати «ісламську загрозу» в Україні // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://islam.in.ua/3/ukr/full_news/13590/visibletype/1/index.html;
19. Національні відносини в сучасній Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zaz.gendocs.ru/docs/100/index-128859.html>;
20. Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика (1710 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/articles/history/1710cnst.htm>;
21. Прицак О. Походження Русі. – К.: Обереги, 1997. – 1084 с.
22. Сочинський В. Чужинці про Україну // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zounb.zp.ua/resource/scarbnyca/chuzhinci/indexf.html>
23. Храпунов, И.Н. Древняя история Крыма: Текст: учеб. Пособие / И.Н Храпунов; Крым. отд.-ние Ин-та востоковедения им. А.Е. Крымского НАН Украины, Историко-археологич. Фонд «Исследование тысячелетий». – Симферополь: Сонат, 2003. – 192 с.;
24. Munster A. Islamisation in Eastern Europe.- A case study of Arraid in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.islaminstitute.de.-seite2/>.

SUMMARY

The article is devoted to the problem of history of origin and peculiarities of existence of Islam in modern Ukraine that is playing more and more significant role in the decision of complex of social, political, spiritual and religious problems, and is also an important factor that influences making of strategy of its further civilization and cultural development.